

ساخت و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه مشکلات روانشناختی - زناشویی ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام: یک مطالعه ترکیبی

Making and Survey of Psychometric Features of Psychological-Marital Problems Questionnaire (PMPQ) in Women Who Field for a Divorce with a History of Early Marriage: A Mixed Study

Seyed Javad Seifi-Ghozlu, PhD Student

Esmaeil Sadri-Damirchi, PhD✉

Ali Rezaei-Sharif, PhD

Ali Sheykholeslami, PhD

سید جواد سیفی قوزلو^۱

اسماعیل صدری دمیرچی^۲

علی رضایی شریف^۱

علی شیخ الاسلامی^۱

Abstract

The aim of this study was to construct and validate a questionnaire on marriage problems in women who field for a divorce with a history of early marriage. The present research method is an exploratory-confirmatory design and consists of two stages. The first step is the qualitative method and the exploratory method is used to make the tool. For this purpose, while interviewing 15 women applicants for divorce in the form of interviews with focus groups to the theoretical extent of data saturation, the initial form of the questionnaire was prepared. In the second stage of the research, using a quantitative method, the validity and reliability of the Questionnaire were investigated. For this purpose, 160 people were selected by available sampling from among women who field for a divorce with a history of early marriage in Ardabil in 1399, and completed the psychological-marital problems questionnaire and the Depression, Anxiety and Stress Scale (DASS-21) and the Hudson Marital Satisfaction Questionnaire (1992). Data were analyzed using descriptive and inferential statistical methods using SPSS and AMOS software. The results showed that the psychological-marital problems questionnaire contained 28 questions and 7 approved dimensions, which are: Anxiety, depression, confusion, insecurity and pessimism, nostalgia and loss, lack of mutual understanding and marital conflict. Calculation of validity and reliability of the questionnaire showed that this Questionnaire has high validity and reliability. Therefore, it can be used in research and evaluation.

Keywords: Women, Early Marriage, Divorce, Validity, Reliability, Mixed-Method

چکیده

یکی از نیازهای اساسی پژوهشگران برای انجام مطالعات و مداخلات لازم، در دست داشتن ابزاری معتبر و مناسب در آن زمینه است. پژوهش حاضر با هدف ساخت و اعتباریابی پرسشنامه مشکلات ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام انجام شده است. روش تحقیق حاضر از نوع طرح اکتشافی - تأییدی بوده و از دو مرحله تشکیل شده است. مرحله اول روش کیفی بوده و از روش اکتشافی برای ساخت ابزار استفاده شده است. بدین منظور ضمن مصاحبه با ۱۵ نفر از زنان متقاضی طلاق به شیوه مصاحبه با گروه‌های کانونی تا حد اشباع نظری داده‌ها، فرم اولیه پرسشنامه تنظیم شد. در مرحله دوم پژوهش، با استفاده از روش کمی، روایی و اعتبار ابزار مورد نظر بررسی شد. به این منظور ۱۶۰ نفر به صورت نمونه‌گیری در دسترس از بین زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام در شهر اردبیل در سال ۱۳۹۹ انتخاب شدند و پرسشنامه مشکلات روانشناختی - زناشویی ازدواج (۱۳۹۹) و مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس (DASS-21) و شاخص رضایت زناشویی هادسون (۱۹۹۲) را تکمیل کردند. داده‌ها به کمک روش‌های آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و AMOS تحلیل شد. یافته‌ها نشان داد که پرسشنامه مشکلات روانشناختی - زناشویی ازدواج حاوی ۲۸ سوال و ۷ بُعد تأیید شده شامل: اضطراب، افسردگی، سردرگمی، عدم امنیت و بدبینی، دلنگی و فقدان، عدم درک متقابل و تعارض زناشویی هستند. محاسبه اعتبار و روایی پرسشنامه نشان داد که این پرسشنامه اعتبار و روایی بالایی دارد. از این رو می‌توان از آن در حیطه‌های تحقیق و ارزیابی استفاده کرد.

واژه‌های کلیدی: زنان، ازدواج زودهنگام، طلاق، روایی، اعتبار، روش ترکیبی

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۲۷ تصویب نهایی: ۱۴۰۱/۳/۱۰

۱. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

۲. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول)

● مقدمه

طلاق با افزایش خطر ابتلا به طیف وسیعی از عوارض سلامتی همراه است (اسبارا و ویسمن، ۲۰۲۲). طلاق پدیده‌ای چند عاملی است که بر فرد و خانواده آثار مخربی دارد و در ابعاد اجتماعی موجب انواع ناهنجاری‌ها می‌شود (برناردی و مارتینز-پاستور، ۲۰۱۱). طلاق یکی از مهمترین آسیب‌های خانوادگی است که فروپاشی فردی، خانوادگی و اجتماعی را در پی دارد (نریمانی، رحیمی و صداقت، ۱۳۹۷). افزایش روز افزون آمار طلاق، آن را به یکی از مسائل اجتماعی جدی تبدیل کرده است به طوری که امروزه دیگر واژه طلاق قبح گذشته را ندارد و افراد آن را به عنوان یک انتخاب فردی در نظر می‌گیرند (شاهمرادی و همکاران، ۱۳۹۸). ورود ارزش‌هایی چون فردگرایی و عقلانیت به جامعه شهری ایران که در تناسب با تغییرات اقتصادی و فرهنگی داخلی قرار دارد، موجب ایجاد تغییر در الگوهای ازدواج و طلاق شده است. وجود میزانی از این تغییرات هرچند طبیعی است، اما افزایش آن در هر دو شکل طلاق عاطفی و رسمی تبعات فردی و اجتماعی فراوانی به همراه دارد (فولادیان و شجاعی قلعه‌نی، ۱۳۹۹). طبق گفته داداک (۲۰۱۳) تبعات طلاق ممکن است تا چند سال پس از طلاق ادامه یابد و موجب ایجاد تغییراتی در رفتار، وضعیت مالی، عادات جنسی و حتی نوع پوشش و آرایش فرد شود. در جوامع امروزی در برخی موارد طلاق راهی برای بهبود وضعیت شخص، رهایی از شریک آزاردهنده و ایجاد ارتباطی جدید و موفق در نظر گرفته می‌شود، اما برای بیشتر افراد با کشمکش، تنش و احساس درماندگی و تنهایی همراه است (فولادیان و شجاعی قلعه‌نی، ۱۳۹۹). در ایران روند طلاق در سال‌های اخیر سیر صعودی داشته (فرحبخش، خاکی و معتمدی، ۱۳۹۷) است. عوامل متنوع و متعددی مانند فقر مالی، عدم درک متقابل زوجین، عدم تفاهم و همدلی، خیانت یکی از همسران، عدم تناسب سنی، جرم و بزهکاری یکی از زوجین و ... می‌توانند منجر به طلاق شوند. یک از عوامل مهم طلاق که در این پژوهش به آن پرداخته شده ازدواج زودهنگام (early marriage) است که طبق تعریف به ازدواج‌های زیر ۱۸ سال اطلاق می‌شود (یونیسف، ۲۰۱۹). پدیده ازدواج زودهنگام در سرتاسر جهان اتفاق می‌افتد و در ایران نیز امری دیرین و دیرپاست. طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ از مجموع افراد ۱۰ تا ۱۹ ساله که ۱۵/۴ میلیون نفر بودند، ۸۹۰ هزار نفر زیر ۱۹ سال ازدواج کرده‌اند (صفوی و مینایی، ۱۳۹۴). در ایران نرخ واقعی ازدواج‌های زودهنگام خیلی بیشتر از نرخ رسمی اعلام شده است چرا که بعضی خانواده‌ها در خفا این ازدواج‌ها را انجام داده و جایی به ثبت نمی‌رسانند و همین امر نرخ واقعی را از نرخ رسمی اعلام شده متمایز می‌کند (معاونت امور زنان ریاست جمهوری، ۱۴۰۰). آنچه که در گزارش وضعیت فرهنگی و اجتماعی ایران توسط مرکز آمار ایران (۱۳۹۹) آمده، این است که در سال ۱۳۹۸، ۲۸ هزار و ۱۸۹ نفر از دختران بین ۱۰-۱۴ سال، و ۱۴۴ هزار و ۶۸۵ نفر از دختران بین ۱۵-۱۹ سال ازدواج کرده‌اند که این آمار در مدت مشابه در سال ۱۳۹۹ به ۱۶ هزار و ۳۸۱ نفر افزایش پیدا کرده است. در استان اردبیل که تمرکز این پژوهش بر روی زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام در این استان بوده است، از مجموع ۱۲ هزار ازدواج در سال ۱۳۹۸ در استان، ۳۷ درصد در سن ۱۰ تا ۱۴ سال و از بین دختران بوده و این در حالی است که ۴۲ درصد از مجموع ازدواج‌های این استان را نیز دختران زیر ۱۹ سال تشکیل می‌دهند. همچنین میزان وقوع طلاق در بین دختران با سابقه ازدواج زودهنگام بیشتر از سایر سنین بوده و ۳۰ درصد از ازدواج‌هایی که در آنها سن دختران پایین‌تر از ۲۰ سال بوده، منجر به طلاق شده است (سایت بهزیستی استان اردبیل، ۱۳۹۸).

نتایج پژوهش‌های صورت گرفته اظهار می‌دارند که اکثر زوجین متقاضی طلاق، در هنگام ازدواج دارای سن پایین بوده‌اند و آن را رایج‌ترین عامل طلاق می‌دانند؛ این ویژگی در زنان بیشتر دیده شده است (صدرالاشرفی، خنکدار طارسی، شمخانی و همکاران، ۱۳۹۱). صفوی و مینایی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان "تجربه زیسته دختران نوجوان در نقش همسر در شهر آران بیدگل" به این نتایج دست یافتند که این زنان در فرایند انتخاب همسران شان دخیل نبوده‌اند و به رشد کافی عقلی نرسیده بودند و ازدواج آنها در حقیقت توافقی میان والدین دختر و پسر بوده است. مقدادی و جوادیپور (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان "تاثیر ازدواج زودهنگام بر سلامت جنسی کودکان و سازوکارهای مقابله با آن" به این نتایج دست یافتند که مسائلی مانند فقر، عوامل فرهنگی و اجتماعی، حفظ آبرو و شرف خانوادگی و ... زمینه وقوع ازدواج زودرس را فراهم می‌نماید. در پژوهش فولادیان و شجاعی قلعه‌نی (۱۳۹۹) با عنوان "مطالعه جامعه‌شناختی فرایندهای وقوع طلاق"، مدل ازدواج نابالغ یکی از علل طلاق ذکر شده است. در این مدل اغلب یکی از زوجین و در مواردی هر دو نفر زیر سن ۱۸ سال هستند. در این نوع ازدواج، زوجین به دلیل نداشتن تجربه، دانش و اطلاعات لازم درباره ارتباط موثر و جنبه‌های گوناگون

زندگی خانوادگی، معمولاً مهارت حل تعارض را ندارند. مطالعه سارفو یندورک و نایدو (۲۰۲۰) با عنوان "بررسی اشتراکات بین ازدواج، بلوغ ادراک شده و ازدواج زودهنگام" حاکی از آن است که ازدواج زودهنگام تحت تأثیر باورها و ساختارهای خاص جامعه همراه با فاکتورهای اجتماعی - اقتصادی مانند فقر، بارداری در نوجوانی، و بی‌توجهی والدین قرار دارد. جان و همکاران (۲۰۱۹) در تحقیقی با عنوان "ازدواج زودهنگام و کیفیت روابط در اتیوپی" نشان می‌دهند که چگونه فقدان حق انتخاب در مورد زمان و فرد مورد نظر برای ازدواج، عدم آمادگی برای رابطه جنسی در سال‌های اولیه ازدواج که غالباً ویژگی ازدواج زودهنگام است، منجر به نارضایتی و به خطر انداختن صمیمیت در ازدواج می‌شود. همچنین تحقیق وودون و میل (۲۰۱۸) با عنوان "تحصیل دختران و ازدواج زودهنگام در غرب و مرکز آفریقا: روندها، تأثیرات، هزینه‌ها و راه حل‌ها" نشان می‌دهد که سطح تحصیلات پایین و ازدواج زودهنگام هر دو عمیقاً بر روند زندگی دختران تأثیر منفی می‌گذارند.

با توجه به اینکه در پژوهش‌های متعدد ارتباط بین طلاق و افزایش آسیب‌های اجتماعی تأیید شده است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۵؛ بیپ و همکاران، ۲۰۱۵)، می‌توان گفت که زنان متقاضی طلاق به دلیل شرایطی که تجربه می‌کنند و به خاطر اینکه این شرایط با انتظارات آنها مطابقت ندارد و تا حدی زیادی باید سختی‌ها و مشکلاتی را تحمل کنند باعث می‌شود که از نظر روانی دچار آشفتگی شوند. به گفته نگوین و وودون (۲۰۱۵)، بیشتر مطالعات موجود صرفاً وقوع ازدواج زودهنگام را گزارش می‌کنند، یعنی سهم دخترانی که زود ازدواج می‌کنند؛ بنابراین برای کاهش مشکلات ازدواج زودهنگام، معمولاً مداخلات دیگری لازم است. یکی از این مداخلات سودمند، ساخت و اعتباریابی ابزارهای پژوهشی مناسب در این زمینه است. با توجه به اینکه تاکنون ابزاری پژوهشی مختص بررسی مشکلات روانشناختی - زناشویی زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام ساخته نشده است، هدف اصلی پژوهش حاضر پرداختن به این موضوع بوده است که دخترانی که قبل از ۱۸ سالگی ازدواج کرده‌اند مشکلات منحصر به فرد خودشان را دارند که باید در تبیین علل طلاق و پیشگیری از وقوع آن جداگانه به آنها توجه کرد. بنابراین هدف اصلی این پژوهش ساخت و تعیین ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه مشکلات روانشناختی - زناشویی ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام بود.

• روش

روش تحقیق حاضر ترکیبی از نوع طرح اکتشافی - تأییدی است. جامعه آماری تحقیق شامل تمام زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام در سال ۱۳۹۹ در شهر اردبیل بودند. نمونه‌گیری به شیوه در دسترس از بین زنانی انجام شد که دادخواست طلاق داده بودند و سابقه ازدواج زودهنگام داشتند. این تحقیق از دو مرحله تشکیل شده است. مرحله اول روش کیفی بوده و از پژوهش داده بنیاد برای ساخت ابزار استفاده شده است و در مرحله دوم پژوهش با روش کمی، روایی و اعتبار ابزار مورد نظر بررسی شده است. در مرحله اول با انجام یک تحقیق کیفی ابتدا ۲۲ نفر از زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام به شیوه نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. پس از اطلاع‌رسانی راجع به موضوع پژوهش و فرآیند آن، ۱۵ نفر از این لیست، برای انجام مصاحبه به روش گروه‌های کانونی (focused groups)، زمان لازم را در اختیار پژوهشگر قرار دادند. گردآوری داده‌ها در این پژوهش، با به‌کارگیری مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و پرسش‌ها در گروه‌های کانونی ۵ نفره تا اشباع نظری (theoretical saturation) داده‌ها ادامه یافت. گروه کانونی شیوه‌ای برای جمع‌آوری داده‌های کیفی است که افراد را در یک بحث گروهی غیررسمی (یا چندین بحث) پیرامون موضوعی خاص یا مجموعه‌ای از موضوعات وارد می‌کند (ویلیکینسون، ۲۰۰۴). گروه‌های کانونی برای بسیاری از افراد شرکت‌کننده در پژوهش کمتر تهدیدکننده تلقی می‌شوند زیرا محیط مناسبی را برای بحث درباره ادراک‌ها، ایده‌ها، عقاید و افکار آنان فراهم می‌آورند (کروگر و کیسی، ۲۰۰۰). تعامل بین اعضای گروه، ویژگی کلیدی و مهم این شیوه تحقیقی است. در این موقعیت گروهی، افراد با پویایی و انرژی به دیدگاه‌های یکدیگر واکنش نشان می‌دهند، به طوری که طرح تنها یک پیشنهاد یا موضوع می‌تواند زنجیره‌ای از پاسخ‌ها و واکنش‌ها را از سوی حاضران ایجاد کند. این نوع تعامل با عنوان تأثیر "هم‌نیروزادی" (synergistic) توصیف می‌شود که بر همین اساس، برخی پژوهشگران معتقدند در گروه‌های کانونی اطلاعات، به نسبت بیشتری در مقایسه با شیوه‌های پژوهشی دیگر به دست می‌آید (برگ، ۱۹۸۹؛ استوارت و شامداسانی، ۱۹۹۰).

در این پژوهش پس از تشکیل گروه کانونی و قبل از آغاز فرایند جمع‌آوری داده‌ها، هدف تحقیق برای شرکت‌کنندگان توضیح داده

شد و پس از ارائه اطلاعات کافی در ارتباط با ماهیت و اهداف پژوهش از شرکت کنندگان درخواست گردید رضایت‌نامه شرکت آگاهانه در مصاحبه را امضا کنند. مدت مصاحبه گروهی بین ۹۰ تا ۱۰۵ دقیقه متغیر بود و داده‌ها در طول یک بازه زمانی دو ماهه گردآوری شدند. لازم به ذکر است که تحقیق حاضر دارای کد اخلاق با شناسه IR.UMA.REC.1400.040 از دانشگاه محقق اردبیلی است.

• ابزارها

الف: شاخص رضایت زناشویی هادسون (Index of Marital Satisfaction): این شاخص با هدف اندازه‌گیری مشکلات روابط زناشویی ساخته شده است (هادسون، ۱۹۹۲). این شاخص دارای ۲۵ ماده است و در طیف لیکرت نمره‌گذاری می‌شود. این شاخص زیرمقیاس ندارد و تنها یک نمره کل دارد که می‌توان آن را بر اساس نمرات برش در نظر گرفته و تفسیر کرد. در یک مطالعه خارجی آلفای کرونباخ این شاخص ۰/۹۶ به دست آمد (کوکوران و فیشر، ۱۹۸۷، به نقل از برانوک و همکاران، ۲۰۰۰). در مطالعه‌ای که برای بررسی روایی و اعتبار این شاخص در ایران انجام شد آلفای کرونباخ برای زوج‌های غیرآشفته ۰/۹۷ و برای زوج‌های آشفته ۰/۹۳ به دست آمد (ترکان و مولوی، ۱۳۸۸). در مطالعه دیگر اعتبار این شاخص با استفاده از آلفای کرونباخ برای مردان ۰/۸۸ و برای زنان ۰/۹۱ به دست آمد (علائی و کرمی، ۱۳۸۶).

ب: مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس (Depression, Anxiety, and Stress Scale): این مقیاس برای سنجش سازه‌های روانشناختی افسردگی، اضطراب و استرس ساخته شده است (لاویبوند و لایبوند، ۱۹۹۵). نسخه اصلی این مقیاس دارای ۴۲ سوال است که افسردگی، اضطراب و تنیدگی را می‌سنجد. بعدها، نسخه کوتاه شده این مقیاس به نام DASS-۲۱ توسط لایبوند و لایبوند (۱۹۹۵) ساخته شد. در مطالعه هنری و کرافورد (۲۰۰۵) آلفای کرونباخ کل مقیاس و سه مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس به ترتیب ۰/۹۳، ۰/۸۸، ۰/۸۲، و ۰/۹۰ گزارش شده است. نتایج تحلیل عامل تأییدی نیز وجود سه مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس را تأیید کرده است. در مطالعه اصغری مقدم و همکاران (۱۳۸۹) ضرایب همسانی درونی سه مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس به ترتیب عبارت بود از: ۰/۹۳، ۰/۹۰، ۰/۹۲ و ضرایب بازآزمایی (با فاصله سه هفته) مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس به ترتیب عبارت بود از: ۰/۸۴، ۰/۸۹، ۰/۹۰. تمام این یافته‌ها از اعتبار مطلوب این مقیاس حکایت دارد.

• یافته‌ها

الف) بخش کیفی: میانگین و انحراف معیار سن ۱۵ شرکت کننده در مصاحبه‌های کیفی $26.09 \pm 8/13$ و میانگین و انحراف معیار سن ازدواج $13/14 \pm 1/22$ بود. در جدول ۱. شاخص‌های توصیفی نمونه‌های بخش کیفی ارائه شده است. بر اساس نتایج جدول ۱ مدت ازدواج زنان مشارکت‌کننده عمدتاً بین ۱۵-۱۱ سال بود، بیشتر آنها دارای دو فرزند بودند، از نظر شغلی اکثراً خانه‌دار بودند و تحصیلات پایینی داشتند.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی نمونه‌های بخش کیفی

متغیر	محدوده	تعداد
مدت ازدواج	۵-۱۰	۲
	۱۱-۱۵	۸
	۱۶-۲۰	۴
تعداد فرزندان	۲۱ به بالا	۱
	بدون فرزند	۰
	۱ فرزند	۲
	۲ فرزند	۹
شغل	۳ فرزند	۲
	۴ فرزند	۲
	خانه‌دار	۱۱
	شاغل	۴
	بی‌سواد	۲
تحصیلات	ابتدایی	۹
	سیکل	۳
	دیپلم	۱

با توجه به اهداف پژوهش که شناسایی ابعاد روانشناختی- زناشویی در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام بود، در گدگذاری و بررسی درون‌مایه‌ها یا تم‌های اصلی و فرعی حاصل از مصاحبه، ابتدا ۹۱ کد اولیه شناسایی شد که با ادغام موارد مشترک و حذف موارد تکراری ۱۶ مفهوم اولیه شناسایی شدند. در مرحله بعد با حذف موارد غیر مرتبط با مسائل روانشناختی- زناشویی از قبیل مسائل مربوط به سقط جنین، فقر اقتصادی، زایمان زودرس، عشق نافرجام، فرصت شغلی از دست رفته، فرصت تحصیلی از دست رفته، خشونت اطرافیان، نازایی، دخالت دیگران در زندگی، در نهایت ۷ مفهوم اولیه ذیل ۵ مضمون فرعی و دو مضمون اصلی باقی ماندند که تلخیص آنها در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. مشکلات روانشناختی- زناشویی استخراج شده در طی فرایند مصاحبه

مضمون یا درون‌مایه‌های اصلی	درون‌مایه یا مقوله‌های فرعی	مفاهیم اولیه
مشکلات روانشناختی	آسفتگی روانی	اضطراب، افسردگی
	دلتنگی و فقدان	دلتنگی برای کودکی
	آسیب شناختی	سردرگمی، عدم امنیت و بدبینی
مشکلات ارتباطی- زناشویی	مشکلات ارتباطی	عدم درک متقابل
	مشکلات زناشویی	تعارض زناشویی

در مرحله بعد برای هر کدام از مفاهیم اولیه ۴ سوال مرتبط تدوین و در یک پرسشنامه ۲۸ سوالی روایی سازه، روایی صوری و روایی محتوایی آن بررسی گردید.

ب) بخش کمی

۱. **روایی سازه پرسشنامه:** روایی سازه داده‌های پرسشنامه با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی به روش بیشینه درست‌نمایی ارزیابی شد. ابتدا بارهای عاملی سوالات بررسی شد. طبق نظر کلاین (۲۰۱۵) چنانچه سوالی بار عاملی منفی یا کمتر از ۰/۴ داشته باشد، حذف می‌شود. در این مرحله هیچ سوالی از پرسشنامه حذف نشد.

۲. **روایی صوری پرسشنامه:** در بررسی روایی صوری از دو روش کیفی و کمی استفاده گردید. تعیین روایی صوری کیفی، در یک گروه ۵ نفره شامل روانشناسان (دو نفر) و اساتید دانشگاه (سه نفر) برای یافتن سطح دشواری، میزان عدم تناسب، ابهام در عبارات و یا وجود نارسایی در معانی کلمات انجام گرفت که نظرات آنان به صورت تغییراتی جزئی در پرسشنامه اعمال شد. برای تعیین کمی روایی صوری، نمره تأثیر هر سوال محاسبه شد. برای این منظور، ابتدا برای هر یک از ۲۸ سوال پرسشنامه، طیف لیکرتی ۵ درجه‌ای اصلاً این طور نیست (۰) تا همیشه این طور است (۴) در نظر گرفته شد. سپس مقیاس مورد نظر جهت بررسی روایی در اختیار ۱۰ نفر از افراد قرار گرفت. پس از تکمیل مقیاس توسط گروه هدف، با استفاده از فرمول تعیین نمره تأثیر سوال، روایی صوری محاسبه گردید و همه سوالات به لحاظ روایی صوری مناسب تشخیص داده شد.

۳. **روایی محتوایی پرسشنامه:** روایی محتوا، به این موضوع می‌پردازد که ماده‌ها تا چه میزان، هدف موضوع را پوشش می‌دهند که به دو صورت کیفی و کمی قابل بررسی است. در بررسی کیفی روایی محتوا از ۵ نفر از اساتید روانشناسی و مشاوره درخواست شد که پس از مطالعه دقیق ماده‌های مقیاس، دیدگاه‌های اصلاحی خود را به صورت کتبی ارائه نمایند. همچنین خواسته شد که در ارزیابی کیفی روایی محتوا، موارد رعایت دستور زبان، استفاده از کلمات مناسب، اهمیت سوالات، قرارگیری سوالات در جای مناسب خود و زمان تکمیل ابزار طراحی شده را مد نظر قرار دهند. پس از جمع‌آوری نظرات متخصصین، تغییرات لازم در مقیاس، مورد توجه قرار گرفت. سپس برای ارزیابی کمی روایی محتوا و جهت اطمینان از این که مهمترین و صحیح‌ترین محتوا انتخاب شده است، نسبت روایی محتوا (CVR) و برای اطمینان از اینکه سوالات مقیاس به بهترین نحو جهت اندازه‌گیری محتوا طراحی شده، از شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. برای اندازه‌گیری نسبت روایی محتوا از ۱۲ نفر متخصص روانشناسی و مشاوره خواسته شد تا هر سوال را بر اساس طیف لیکرت سه گزینه‌ای: ضروری نیست (۱)؛ مفید است اما ضروری نیست (۲)؛ و ضروری است (۳) نمره‌گذاری نمایند. بر اساس جدول لاشه (۱۹۷۵) و با توجه به تعداد متخصصان، اگر عدد شاخص از ۶۲ درصد بزرگ‌تر باشد، وجود گویه مربوطه در سطح $p < 0.05$ ، ضروری و معنادار است. ضرایب همه گویه‌ها، بالای ۶۲ درصد بود و هیچ گویه‌ای حذف نشد. همچنین شاخص روایی محتوایی (CVI)

بر اساس سه معیار «سادگی و روان بودن»، «مربوط بودن» و «واضح و شفاف بودن» در طیف لیکرت چهار گزینه‌ای: غیر مرتبط (۱)، نیاز به بازبینی جدی (۲)، مرتبط اما نیاز به بازبینی (۳) و کاملاً مرتبط (۴) سنجیده می‌شود (والترز و باسل، ۱۹۸۱) و نمره ماده، باید بیشتر از ۰/۷۹ باشد (مونرو، ۲۰۰۵) در شاخص روایی محتوا نیز، نیاز به اصلاح و یا حذف ماده‌ای نبود.

در مرحله بعد این پرسشنامه ابتدا بر روی ۱۸۰ نفر به صورت در دسترس اجرا شد که با حذف پرسشنامه‌های ناقص در نهایت داده‌های پرسشنامه در مورد ۱۶۰ نفر استخراج شد که بر اساس نتایج به دست آمده، میانگین و انحراف معیار سن نمونه‌ها $19/36 \pm 3/45$ بود. همچنین ۲۶ نفر (۱۶/۳ درصد) بدون فرزند، ۷۷ نفر (۴۸/۱ درصد) دارای یک فرزند، ۴۵ نفر (۲۸/۱ درصد) دارای دو فرزند و ۱۲ نفر (۷/۵ درصد) دارای سه فرزند بودند.

برای بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج به ترتیب از تحلیل عاملی تأییدی، ضریب آلفای کرونباخ و همبستگی پیرسون استفاده شد. قابل ذکر است که در این مراحل، هیچ سؤالی حذف نشد. در جدول ۳ نتایج شاخص‌های تحلیل عاملی تأییدی ارائه شده است.

در جدول ۳ نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان می‌دهد که ماده‌های پرسشنامه مشکلات ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زود هنگام به خوبی می‌توانند عامل مورد نظر را اندازه‌گیری کنند و از این‌رو دارای همسانی بیرونی (external consistency) هستند. بنابراین، هفت عامل مورد تأیید قرار می‌گیرد. در جدول ۴ نتایج شاخص‌های برازش مدل ارائه شده است.

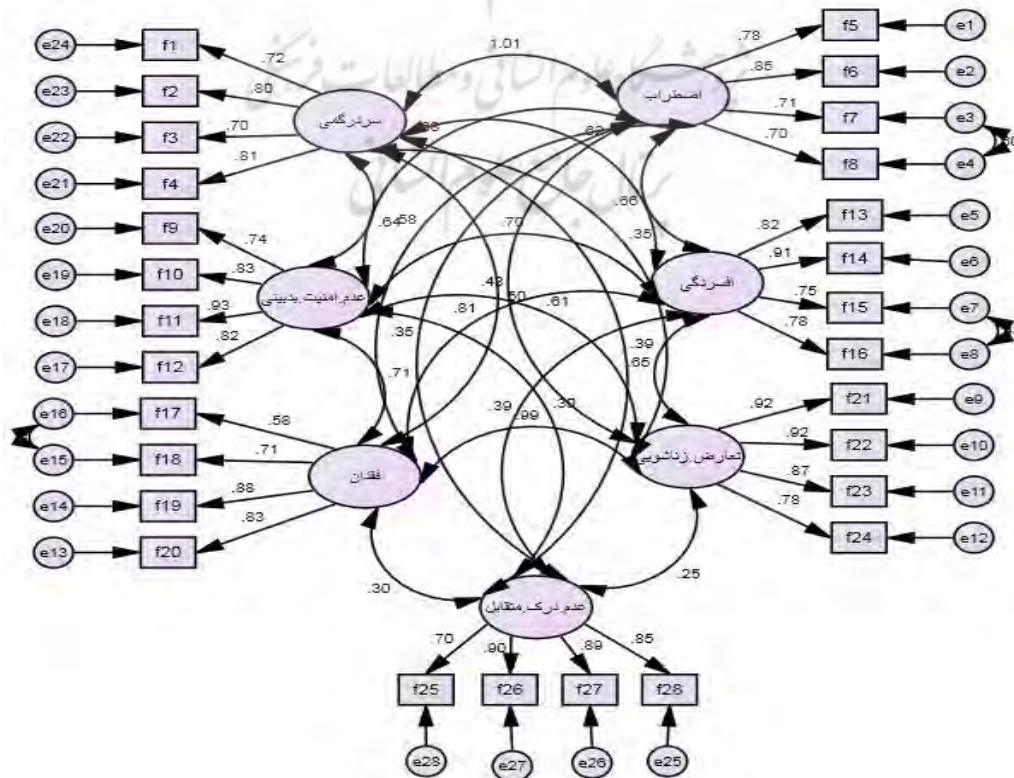
جدول ۳. نتایج شاخص‌های تحلیل عاملی تأییدی

عامل‌ها	گویه‌ها	ضرایب استاندارد	سطح معناداری
سردرگمی	۱. در مورد اینکه طلاق گرفتیم کار درستی هست یا نه، تردید دارم.	۰/۷۱	۰/۰۰۱
	۲. در مورد اینکه طلاق بگیرم یا خیر به شدت گیج شده‌ام.	۰/۸۰	۰/۰۰۱
	۳. با اینکه نمی‌خواهم ادامه دهم اما تصمیم به جدا شدن برایم مشکل است.	۰/۶۹	۰/۰۰۱
	۴. نمی‌دانم اگر طلاق بگیرم، چطور خواهد شد.	۰/۸۰	۰/۰۰۱
اضطراب	۵. شب‌ها به سختی می‌خوابم.	۰/۷۷	۰/۰۰۱
	۶. نگرانم اتفاق بدی بیفتد.	۰/۸۴	۰/۰۰۱
	۷. احساس دلهره و بی‌قراری دارم.	۰/۷۱	۰/۰۰۱
	۸. اخیراً زود عصبی می‌شوم.	۰/۶۹	۰/۰۰۱
عدم امنیت و بدبینی	۹. نسبت به آدم‌ها احساس بدی دارم.	۰/۷۳	۰/۰۰۱
	۱۰. از ازدواج می‌ترسم.	۰/۸۳	۰/۰۰۱
	۱۱. به آدم‌ها خوش‌بین نیستم.	۰/۹۳	۰/۰۰۱
	۱۲. احساس ناامنی می‌کنم.	۰/۸۲	۰/۰۰۱
افسردگی	۱۳. احساس پوچی و بی‌ارزشی می‌کنم.	۰/۸۱	۰/۰۰۱
	۱۴. حوصله هیچ کاری را ندارم و هیچ چیزی خوشحالم نمی‌کند.	۰/۹۱	۰/۰۰۱
	۱۵. دلم می‌خواهد از دست این زندگی خلاص شوم.	۰/۷۵	۰/۰۰۱
	۱۶. ساعت‌ها در تخت خواب می‌مانم و دوست ندارم از خانه بیرون بروم.	۰/۷۸	۰/۰۰۱
دلتنگی و فقدان	۱۷. حس می‌کنم خیلی چیزها را از دست داده‌ام.	۰/۵۸	۰/۰۰۱
	۱۸. احساس می‌کنم که در زندگی بازنده شده‌ام.	۰/۷۰	۰/۰۰۱
	۱۹. جای خالی چیزهای زیادی را در زندگی‌ام احساس می‌کنم.	۰/۸۷	۰/۰۰۱
	۲۰. دوست دارم برای خودم و زندگی‌ام گریه کنم.	۰/۸۲	۰/۰۰۱
تعارض زناشویی	۲۱. با همسرم اختلافات زیادی دارم.	۰/۹۲	۰/۰۰۱
	۲۲. در بسیاری از موارد و حتی در چیزهای جزئی نظر من و همسرم با هم متفاوت است.	۰/۹۱	۰/۰۰۱
	۲۳. خیلی زود با همسرم بحث‌مان می‌شود.	۰/۸۶	۰/۰۰۱
	۲۴. در رابطه ما دعوا و قهر زیاد اتفاق می‌افتد.	۰/۷۸	۰/۰۰۱
عدم درک متقابل	۲۵. نمی‌توانم کارها و رفتارهای همسرم را درک کنم.	۰/۷۰	۰/۰۰۱
	۲۶. من و همسرم از دو دنیای متفاوت هستیم.	۰/۸۹	۰/۰۰۱
	۲۷. من و همسرم نمی‌توانیم به خوبی با همدیگر ارتباط برقرار کنیم.	۰/۸۸	۰/۰۰۱
	۲۸. همسرم به احساسات من توجهی ندارد.	۰/۸۵	۰/۰۰۱

جدول ۴. نتایج شاخص‌های برازش مدل

شاخص	χ^2	P	χ^2/df	GFI	RMSEA	RFI
دامنه پذیرش	$P > 0.05$		< 3	> 0.9	< 0.1	> 0.9
نتیجه قبل اصلاح	۷۴۷/۵۵	۰/۰۰۱	۲/۲۷	۰/۷۵	۰/۰۸	۰/۷۹
نتیجه بعد اصلاح	۶۳۶/۰۶	۰/۰۰۱	۱/۹۵	۰/۷۹	۰/۰۷	۰/۸۲
شاخص	CFI	TLI	IFI	NFI	PNFI	PCFI
دامنه پذیرش	> 0.9	> 0.9	> 0.9	> 0.9	> 0.5	> 0.5
نتیجه قبل اصلاح	۰/۸۸	۰/۸۷۱	۰/۸۸	۰/۸۱	۰/۷۷	۰/۷۱
نتیجه بعد اصلاح	۰/۹۱	۰/۹۰۳	۰/۹۱	۰/۸۴	۰/۷۲	۰/۷۹

شاخص‌های برازندگی تطبیقی (CFI)، برازندگی هنجار شده (NFI)، برازندگی نسبی (RFI)، شاخص توکر- لوییس (TLI)، شاخص برازندگی فزاینده (IFI) و نیکویی برازش (GFI) هر چقدر بالاتر از ۰/۹۰ و نزدیک به یک باشند بیانگر برازش مطلوب الگو است. همچنین شاخص برازش تطبیقی مقتصد (PCFI) و شاخص برازش هنجار شده مقتصد (PNFI) بیشتر از ۰/۵۰ باشند مدل برازندگی خوبی دارد. هرچند برای بررسی نیکویی برازش معمولاً از شاخص مجذور خی ($CMIN = \chi^2$) استفاده می‌شود ولی مجذور خی با افزایش حجم نمونه و درجه‌آزادی ارتباط دارد. به همین خاطر هو و بتلر (۱۹۹۹) استفاده از شاخص برازندگی ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (REMSEA) را توصیه کرده‌اند. همچنین عنوان شده است که اگر شاخص نسبت خی دو به درجه‌آزادی (CMIN/DF) کمتر از ۳ باشد می‌تواند نشان از برازش الگو باشد. به اعتقاد شرملة- انجل، موسبورگر و مولر (۲۰۰۳) مقادیر ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (REMSEA) بین صفر تا ۰/۰۵ بیانگر برازش خوب و ۰/۰۵ تا ۰/۰۸ بیانگر برازش قابل قبول است. با توجه به این توضیحات، در حالت قبل از اصلاح، شاخص نسبت خی دو به درجه‌آزادی (CMIN/DF)، ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (REMSEA)، شاخص برازش تطبیقی مقتصد (PCFI) و شاخص برازش هنجار شده مقتصد (PNFI) نشان از برازش مدل داشتند، برای همین منظور از شاخص بهبود برقراری کوواریانس بین مقادیر خطا که توسط نرم‌افزار ارائه شده بود استفاده شد که نتایج آن نشان می‌دهد، به غیر از شاخص مجذور خی دو ($CMIN = \chi^2$)، شاخص‌های نیکویی برازش (GFI)، برازندگی هنجار شده (NFI) و برازندگی نسبی (RFI)، سایر شاخص‌ها نشان می‌دهند که مدل از برازندگی خوبی برخوردار است و پرسشنامه ساختار عاملی مناسبی دارد. شکل مدل به صورت زیر است:

شکل ۱. مدل نهایی پژوهش

همچنین به منظور بررسی همسانی درونی پرسشنامه مشکلات ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که برای مولفه سردرگمی ۰/۸۳، اضطراب ۰/۸۷، عدم امنیت و بدبینی ۰/۸۹، افسردگی ۰/۹۰، دلتنگی و فقدان ۰/۸۵، عدم درک متقابل ۰/۹۰ و تعارض زناشویی ۰/۹۲ و همچنین نمره کل پرسشنامه ۰/۹۴ به دست آمد که دارای همسانی درونی قابل قبول هستند. در جدول ۵ ماتریس همبستگی بین مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج ارائه شده است.

جدول ۵. ماتریس همبستگی بین مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱							
۲	۰/۸۱**						
۳	۰/۵۷**	۰/۶۱**					
۴	۰/۴۹**	۰/۵۲**	۰/۶۱**				
۵	۰/۴۷**	۰/۵۴**	۰/۶۳**	۰/۷۶**			
۶	۰/۳۳**	۰/۳۹**	۰/۵۸**	۰/۵۹**	۰/۸۱**		
۷	۰/۳۳**	۰/۳۰**	۰/۲۸**	۰/۳۲**	۰/۲۹**	۰/۲۴**	
۸	۰/۷۷**	۰/۸۰**	۰/۸۱**	۰/۸۰**	۰/۸۴**	۰/۷۳**	۰/۵۳**

($p < 0.05$) * ($p < 0.01$) **

* راهنمای جدول: ۱- سردرگمی، ۲- اضطراب، ۳- عدم امنیت و بدبینی، ۴- افسردگی، ۵- دلتنگی و فقدان، ۶- تعارض زناشویی ۷- عدم درک متقابل، ۸- نمره کل مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج.

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۵، تمام مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات ازدواج با همدیگر همبستگی مثبت و معناداری دارند و این نشان می‌دهد که این پرسشنامه روایی قابل قبولی دارد.

در جدول ۶ نتایج همبستگی مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام با پرسشنامه DASS-21 و شاخص نارضایتی زناشویی هادسون (۱۹۹۲) ارائه شده است.

با توجه به نتایج جدول ۶ بین افسردگی، اضطراب و استرس از پرسشنامه DASS-21 و نمره کل آن و همچنین بین نارضایتی زناشویی با مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج مشخص است که بین اکثر آنها همبستگی معناداری وجود دارد. این نتایج نشان می‌دهد که پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج دارای اعتبار و روایی مناسبی است.

جدول ۶. نتایج همبستگی مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج با پرسشنامه DASS-21 و

شاخص نارضایتی زناشویی هادسون (۱۹۹۲).

مؤلفه‌ها	افسردگی (DASS-21)	اضطراب (DASS-21)	استرس (DASS-21)	نمره کل DASS-21	نارضایتی زناشویی	میانگین	انحراف استاندارد
سردرگمی	۰/۲۸**	۰/۲۵**	۰/۲۶**	۰/۲۸**	۰/۳۴**	۱۴/۴۶	۴/۰۵
اضطراب	۰/۲۶**	۰/۲۸**	۰/۲۹**	۰/۳۰**	۰/۴۱**	۱۵/۱۸	۳/۹۹
عدم امنیت و بدبینی	۰/۲۹**	۰/۲۷**	۰/۲۸**	۰/۳۰**	۰/۴۲**	۱۶/۲۲	۳/۶۸
افسردگی	۰/۳۲**	۰/۲۹**	۰/۲۹**	۰/۳۲**	۰/۴۵**	۱۵/۶۸	۳/۶۷
دلتنگی و فقدان	۰/۳۷**	۰/۳۳**	۰/۳۵**	۰/۳۸**	۰/۴۶**	۱۵/۵۶	۳/۳۳
تعارض زناشویی	۰/۳۲**	۰/۲۷**	۰/۳۲**	۰/۳۳**	۰/۳۳**	۱۵/۹۱	۳/۵۵
عدم درک متقابل	۰/۱۶*	۰/۱۵*	۰/۱۰	۰/۱۵	۰/۳۱**	۱۵/۶۰	۳/۸۱
مشکلات زنان متقاضی طلاق	۰/۳۸**	۰/۳۵**	۰/۳۶**	۰/۳۹**	۰/۵۱**	۱۰۸/۶۳	۱۹/۷۴
افسردگی (DASS-21)	۱	-	-	-	-	۶/۴۸	۵/۲۴
اضطراب (DASS-21)	۰/۷۷**	۱	-	-	-	۴/۳۵	۴/۵۴
استرس (DASS-21)	۰/۸۵**	۰/۷۷**	۱	-	-	۷/۴۱	۵/۳۱
نمره کل DASS-21	۰/۹۴**	۰/۹۰**	۰/۹۴**	۱	-	۱۸/۲۵	۱۴/۰۷
نارضایتی زناشویی	۰/۲۴**	۰/۲۵**	۰/۲۱**	۰/۲۵**	۱	۸۸/۳۷	۱۳/۴۷

($p < 0.05$) * ($p < 0.01$) **

• بحث

همان طور که ذکر شد، طلاق پدیده‌ای چند عاملی است که بر فرد و خانواده آثار مخربی دارد و در ابعاد اجتماعی موجب انواع ناهنجاری‌ها می‌شود (برناردی و مارتینز -پاستور، ۲۰۱۱). یکی از علل مهم طلاق که در این پژوهش به آن پرداخته شد ازدواج زودهنگام است که طبق تعریف به ازدواج‌های زیر ۱۸ سال اطلاق می‌شود. پدیده ازدواج زودهنگام در سرتاسر جهان اتفاق می‌افتد و نتایج پژوهش‌های صورت گرفته اظهار می‌دارند که اکثر زوجین متقاضی طلاق، در هنگام ازدواج دارای سن پایین بوده‌اند و آن را رایج‌ترین عامل طلاق می‌دانند؛ و این ویژگی در زنان بیشتر دیده شده است (صدرالاشرفی، خنکدار طارسی، شمخانی و همکاران، ۱۳۹۱). در استان اردبیل که تمرکز این پژوهش در مورد زنان متقاضی طلاق در شهر اردبیل بود در سال‌های اخیر میزان وقوع طلاق در زنانی که سابقه ازدواج زیر ۱۸ سال داشته‌اند رو به افزایش نهاده است (گزارش بهزیستی اردبیل، ۱۳۹۸). مسائل متعددی مانند فقر فرهنگی، فقر اقتصادی، حفظ آبرو و شرف خانوادگی و ... زمینه وقوع ازدواج زودهنگام را فراهم می‌نماید که در مواردی این عجله و شتاب‌زدگی در ازدواج منجر به عواقب بعدی مانند درخواست به طلاق و جدایی می‌شود. زنان متقاضی طلاق مسائل و مشکلات متعددی را در زمینه‌های روانشناختی و زناشویی تجربه می‌کنند؛ ترس از آینده مبهم بعد از طلاق، چگونگی تأمین زندگی، قرار گرفتن در معرض سرزنش‌ها و تهدیدها و موضوعات مربوط به سرپرستی فرزندان و ... آنها را در تصمیم‌گیری دچار تردید می‌کند. تبعات طلاق برای زنان و فرزندان آنها و هزینه‌های مالی و اجتماعی آن بر خانواده و فرزندان طلاق و به تبع آن بر جامعه زیاد است. بنابراین لزوم توجه به مشکلات این قشر از زنان و تدوین و ارائه ابزارهای پژوهشی مناسب جهت استفاده در کارهای پژوهشی و درمانی آتی از ملزومات انجام پژوهش حاضر بوده است.

• نتیجه‌گیری

اغلب پژوهش‌های صورت گرفته در مورد زنان با سابقه ازدواج زودهنگام بیشتر به صورت گزارش کیفی و در مواردی اجرای مداخلات درمانی در مورد این قشر از زنان بوده (وودون، ۲۰۱۵) و تاکنون ابزار پژوهشی مختص این زنان در داخل کشور تدوین و اعتباریابی نشده است، لذا هدف پژوهش حاضر ساخت و اعتباریابی پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام بود. این پرسشنامه حاوی ۲۸ سوال بوده و از ابعاد اضطراب، افسردگی، سردرگمی، دلتنگی و فقدان، عدم امنیت و بدبینی، عدم درک متقابل و تعارض زناشویی تشکیل شده است. این ابعاد از بطن مصاحبه‌های کیفی به شیوه گروه‌های کانونی از زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام استخراج گردید و سایر ابعاد غیرمرتبط با موضوعات روانشناختی و زناشویی مانند سقط جنین، فقر اقتصادی، زایمان زودرس، عشق نافرجام، فرصت شغلی از دست رفته، فرصت تحصیلی از دست رفته، خشونت اطرافیان، نازایی، دخالت دیگران در زندگی، با توجه به اهداف پژوهش به دلیل عدم ارتباط با مسائل و موضوعات روانشناختی و زناشویی حذف گردید. محاسبه اعتبار و روایی پرسشنامه نشان داد که پرسشنامه مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام اعتبار و روایی مطلوبی دارد.

با توجه به گستردگی و تنوع قومی، نژادی، فرهنگی، و مذهبی در جامعه ایرانی، این تحقیق در یک محیط جغرافیایی خاص و در مورد زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام در شهر اردبیل انجام شده است. تحقیقات آتی می‌توانند با در نظر گرفتن تنوع‌های قومی و فرهنگی و در سطح وسیع‌تر انجام شوند و به یافته‌های جامع‌تر و دقیق‌تر برسد. طبق گفته سارفو، پندورک و نایدو (۲۰۲۰) تحقیقات در زمینه ازدواج زودهنگام که در یک محدوده خاص جغرافیایی در یک کشور انجام می‌شود در کارهای پژوهشی آتی باید روش‌هایی را اتخاذ کنند که حضور نژادی و مذهبی متنوع‌تری از شرکت‌کنندگان را تضمین کند تا تصویری گسترده‌تر از ساختارهای فرهنگی آمادگی برای ازدواج و پیامدهای آنها در مورد ازدواج زودهنگام در سطح ملی فراهم کند. بنابراین این پرسشنامه ابزاری نسبی جهت سنجش مشکلات روانشناختی- زناشویی ازدواج در زنان متقاضی طلاق با سابقه ازدواج زودهنگام است که مشاوران و روانشناسان می‌توانند در کارهای پژوهشی به منظور سنجش اثربخشی جلسات درمان و انجام سایر پژوهش‌ها این پرسشنامه را انتخاب کنند.

• منابع

- اصغری مقدم، محمد علی؛ ساعد، فواد؛ دیباج نیا، پروین و زنگنه، جعفر. (۱۳۸۹). بررسی مقدماتی اعتبار و پایایی مقیاس‌های افسردگی، اضطراب، (DASS) در جمعیت عمومی جامعه. *دانشور رفتار*، ۱۱(۳۱)، ۳۸-۲۳.
- اصغری، فرهاد؛ عیسی پور هفت خانی، خدیجه و قاسمی جوینه، رضا. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش تنظیم هیجان بر فرسودگی زناشویی و طلاق عاطفی زنان متقاضی طلاق. *فصلنامه مددکاری اجتماعی*، ۷(۱)، ۲۱-۱۴.

ترکان، هاجر؛ مولوی، حسین. (۱۳۸۸). بررسی ویژگی‌های روانسنجی شاخص رضایت زناشویی. *مجله روانشناسی*، ۱۳ (۱)، ۲۰-۳.

سایت بهزیستی استان اردبیل (۱۳۹۸). <http://behzistiardabil.ir/>.

شاهمرادی، حسین؛ صادقی، مسعود؛ گودرزی، کوروش؛ روزبهانی، مهدی. (۱۳۹۸). اثربخشی رویکردهای تلفیقی هیجان مدار-گاتمن و راهبردی-راه حل محور بر کاهش میل به طلاق. *روانشناسی خانواده*، ۲۶(۲)، ۸۶-۷۱.

صدرالاشرفی، مسعود؛ خنکدارطراسی، معصومه؛ شمخانی، اژدر و یوسفی افراشته، مجید. (۱۳۹۱). آسیب شناسی طلاق (علل و عوامل) و راهکارهای پیشگیری از آن. *فصلنامه مهندسی فرهنگی*، ۷(۷۳ و ۷۴)، ۵۳-۲۶.

صفوی، حنا سادات؛ مینایی، ماه گل. (۱۳۹۴). تجربه زیسته دختران نوجوان در نقش همسر (مطالعه ازدواج زود هنگام دختران آران بیدگل). *ویژنامه پژوهش‌نامه زنان*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱(۱)، ۸۷-۱۰۶.

علائی، پروانه؛ کرمی، ابوالفضل. (۱۳۸۶). ساخت و هنجاریابی مقیاس قصه عشق و بررسی رابطه آن با رضایت زناشویی. *روانشناسی معاصر*، ۲(۲)، ۴۹-۳۷. فرحبخش، کیومرث؛ خاکی، احمد؛ و معتمدی، عبدالله. (۱۳۹۷). اثربخشی مداخله مبتنی بر مدل بوم شناسی در کاهش میل به طلاق و تعارض زناشویی. *فصلنامه پژوهش‌های مشاوره*، ۱۶(۶۲)، ۱۳۹-۱۲۶.

فولادیان، مجید؛ شجاعی قلعه، مینا. (۱۳۹۹). مطالعه جامعه شناختی فرایندهای وقوع طلاق. *فصلنامه خانواده پژوهی*، ۱۶(۶۲)، ۲۳۱-۲۵۷.

کریمی، یوسف؛ الماسی، سکینه؛ محمدی، رزگار و فاضلی، حسن. (۱۳۹۵). مطالعه بسترهای طلاق در افراد مطلقه: پژوهشی پدیدارشناسانه. *فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی*، ۷(۲۵)، ۲۱۰-۱۹۱.

گزارش وضعیت فرهنگی-اجتماعی آمار ایران (۱۴۰۰). <https://www.amar.org.ir/news/ID/16974>.

مرکز مطالعات امور زنان ریاست جمهوری (۱۴۰۰). <http://women.gov.ir/fa/news/15018>.

مقدادی، محمد مهدی؛ و جوادپور، مریم. (۱۳۹۶). تاثیر ازدواج زود هنگام بر سلامت جنسی کودکان و سازوکارهای مقابله با آن. *فصلنامه حقوق پزشکی*، ۱۱(۴۰)، ۳۱-۶۰.

نریمانی، محمد؛ رحیمی، سعید؛ و صداقت، مهرانز. (۱۳۹۷). پیش بینی طلاق عاطفی زوجین بر اساس الگوهای ارتباطی خانواده و ساختار انگیزشی. *روانشناسی خانواده*، ۲(۲۵)، ۳۸-۲۷.

Berg, B.L. (1989). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Allyn and Bacon, Boston.

Bernardi, F., & Martínez-Pastor, J. I. (2011). Divorce risk factors and their variation over time in Spain. *Demographic Research*, 24, 771-800.

Brannock, R. G., Litten, M. J., & Smith, J. (2000). The impact of doctoral study on marital satisfaction. *Journal of College Counseling*, 3(2), 123-130.

Dudak, A. (2013). Fathers Claiming Custody of Their Children Clients of Psychological and Legal Counseling. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, 1281-1285.

Henry, J. D., & Crawford, J. R. (2005). The short form version of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS 21): Construct validity and normative data in a large non clinical sample. *British Journal of Clinical Psychology*, 44(2), 227-239.

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.

John, N.A., Edmeades, J., Murithi, L., & Barre, I. (2019). Child marriage and relationship quality in Ethiopia. *Culture, health & sexuality*, 21, 853-66. <https://doi/10.1080/13691058.2018.1520919>

Krueger, R.A., & Casey, M.A. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied researchers* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*, 28(4), 563-575.

Lovibond, S. H., & Lovibond, P. F. (1995). *Manual for the Depression Anxiety Stress Scales (DASS)*. New South Wales: Psychology Foundation Monograph.

Male, C., Wodon, Q. (2018). Girls' education and child marriage in West and central Africa: Trends, impacts, costs, and solutions. Forum for Social Economics, Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1080/07360932.2018.1451771>

Munro, B. H. (2005). *Statistical methods for health care research* (Vol. 1). lippincott williams & wilkins.

Nguyen. M. C., & Wodon. Q. (2015). Global and Regional Trends in Child Marriage, *The Review of Faith & International Affairs*, 13(3), 6-11, DOI: 10.1080/15570274.2015.1075756.

Sbarra, D. A., & Whisman, M. A. (2022). Divorce, health, and socioeconomic status: An agenda for psychological science. *Current Opinion in Psychology*, 43, 75-78.

Sarfo, E.A., Yendork, J.S., & Naidoo, A.V. (2020). Examining the intersection between marriage, perceived maturity and child marriage: perspectives of community elders in the Northern region of Ghana. *Culture, health & sexuality*, 23(7), 1-15.

Stewart, D.W. & Shamdasani, P.N. (1990). *Focus Groups: theory and practice*, sage publication, Newbury park, California.

UNICEF. (2019). "Child Marriage." <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/> [Google Scholar]

Waltz, C. F., & Bausell, R. B. (1981). *Nursing research: Design, statistics, and computer analysis*. FA Davis company.

Wilkinson, S. (2004). Focus group research. In D.Silverman (ed.), *Qualitative research: Theory, method, and practice* (pp. 177-199). Thousand oaks, CA: Sage.

Yip, P. S. F., Yousuf, S., Hon Chan, C., Yung, T., & Wu, K. C. C. (2015). The Roles of Culture and Gender in the Relationship between Divorce and Suicide risk: A Meta-Analysis. *Social Science & Medicine*, 128, 87-94.